

І. В. Чарікова,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ВАРЮВАННЯ ІНТОНАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЕНЬ-ПОДЯК

У статті розглядається проблема фонетичної диференціації мовлення. Основна увага при аналізі мовлення, а саме мовленнєвого акту подяки, концентрується на аналізі взаємодії різних мовних засобів (лексичних, граматичних, фонетичних) при реалізації аналізованого мовленнєвого акту в реальному мовленні та сприяє моделюванню і розрізненню функціонально-семантичних видів висловлень-подяк. У статті описуються результати аудиторського аналізу, що підтверджують гіпотезу про просодичну автономність стилістичних варіантів висловлень-подяк, яка утворюється складною взаємодією тональних, динамічних та темпоральних характеристик.

Ключові слова: висловлення-подяка, інтонаційна організація, просодичні засоби, функціонально-семантичний вид висловлення, аудиторський аналіз, перцептивні характеристики.

В статье рассматривается проблема фонетической дифференциации речи. Основной акцент при анализе речи, а именно речевого акта благодарности, осуществляется на анализе взаимодействия различных языковых средств (лексических, грамматических, фонетических) при реализации анализируемого речевого акта в реальной речи и способствует распознаванию функционально-семантических видов высказываний благодарности. В статье описываются результаты аудиторского анализа, которые подтверждают гипотезу о просодической автономности стилистических вариантов высказываний благодарности, которая создается сложным взаимодействием тональных, динамических и темпоральных характеристик.

Ключевые слова: высказывание благодарности, интонационная организация, просодические средства, функционально-семантический вид высказывания, аудиторский анализ, перцептивные характеристики.

The article deals with the utterance prosodic differentiation. Analysis of the speech, namely speech act of gratitude, is grounded on the interpretation of interaction of the language means (lexical, grammatical, phonetic) in the realization of the analyzed speech act in the speech contexts and favour establishment of the functional and semantic types of the gratitude utterances. The results of the auditory analysis prove the hypothesis about the prosodic autonomy of the stylistic variants of gratitude utterances, which are formed by different models of tone dynamic and temporal characteristics.

Key words: gratitude utterance, intonation model, prosodic means, functional and semantic type of the utterance, auditory analysis, perceptual characteristics.

Одним із основних напрямків сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення просодичної організації мовлення у когнітивній парадигмі, що передбачає антропоцентричний підхід до пізнання мовленнєвих явищ, виявлення закономірностей інтонаційного варіювання реального мовлення та визначення ролі просодичних засобів в процесі організації та координації інформаційного потоку [2; 5; 8]. Просодична модель висловлення тісно пов'язана із іншими рівнями організації мовлення та здатна зорієнтувати учасників комунікації на розуміння смислу висловленого, виступаючи ефективним джерелом та провідником інформації [7; 11; 13, с. 33–47].

Важливим є вивчення закономірностей інтонаційного оформлення діалогічного мовлення оскільки відсутність результатів відповідних теоретичних та експериментально-фонетичних досліджень загальмовує широке впровадження у практику навчання культури інтонування конкретних висловлень. Активна глобалізація комунікативних процесів, що передбачає численні міжнародні контакти, визначає особливу роль досліджень соціолінгвістичних аспектів просодичної організації мовленнєво-етикетних висловлень, що є контактовою формою міжособистісного спілкування [6; 14].

Висловлення-подяка належить до семи найуживаніших мовленнєво-етикетних прагматичних актів в англійському діалогічному мовленні [9], від коректної просодичної організації якого залежить успішність спілкування. Проте одним із нерозроблених питань комунікативної фонетики англійського мовлення є саме питання інтонаційної організації висловлення-подяки.

Дотепер варіативність інтонаційної моделі зазначеного типу висловлень не була предметом спеціального дослідження. У попередніх дослідженнях подяка вивчалася в межах ширшої проблематики складника ефективності мовленнєвої комунікації [10] і проблематики функціонування висловлень подяки як окремого мовленнєвого жанру [4]; в межах інтенсифікованих висловлень [1]; як взятий поза мовленнєвою варіативністю комунікативний акт [3].

Отже, висловлення-подяка досліджувалися з недостатнім ступенем соціолінгвістичної стратифікації, який дозволив би розв'язати ряд аспектів проблеми варіативності інтонаційних засобів реалізації висловлень-подяк. Тому **актуальними** та теоретично значущими є дані про характер і закономірності взаємодії просодичних підсистем у реалізації висловлень-подяк, різних за ступенем емоційності, прагматичною спрямованістю та актуалізованих мовцями із різним соціальним статусом в офіційних та неофіційних умовах спілкування. Актуальність вибраної теми зумовлена також загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд функціональних особливостей мовних одиниць та тенденцією до використання багатофакторної стратегії при вивченні їх інтонаційної варіативності.

Експериментальний матеріал для дослідження відбирався нами з найбільш розповсюджених в англійській мові подяк та складався у вигляді ситуативних мікродіалогів з об'ємом експериментальної фрази у межах від чотирьох до чотирнадцяти слів.

В експерименті приймали участь п'ять носіїв англійської мови (трьох чоловіків та дві жінки) у віці від 23 до 38 років, мовлення яких відповідає орфоепічній нормі правильної літературної англійської вимови (RP). Попередньо кожний диктор знайомився з текстом діалогічних єдностей і потім проголошував його з мінімальною опорою на письмовий варіант, ніби відтворюючи ситуацію природного спілкування.

Загальний об'єм експериментального матеріалу склав 400 реалізацій стилістичних варіантів подяк доброзичливого та стриманого характеру вираження.

Отриманий експериментальний матеріал був представлений для аудіювання.

Аудиторський аналіз проходив у два етапи.

Метою першого етапу аудиторського аналізу була стилістична ідентифікація аналізованих висловлювань подяки без опори на діалогічний контекст. На цьому етапі перед аудиторами-інформантами ставилися наступні завдання:

1) оцінити природність звучання експериментального матеріалу, його відповідність вимовним нормам спонтанного мовлення;

2) визначити соціальний статус комунікантів відносно один одного (в термінах: рівний/нерівний) та характер відносин між ними (у термінах: офіційні/невимушені);

3) визначити відношення мовця до співрозмовника (у термінах: доброзичливе, щире або стримане).

В якості інформантів було запрошено носіїв англійської мови (5 чоловік) у віці від 23 до 38 років. Кількість спроб прослуховування фонозаписів не лімітувалася.

Для другого етапу аналізу були відібрані висловлювання, однотипно розпізнані більшістю аудиторів. В експериментальний корпус увійшло 365 реалізацій у виконанні всіх дикторів.

На другому етапі експериментальний матеріал прослуховувався групою кваліфікованих фонетистів-філологів, дослідників і викладачів англійської мови (6 чоловік). Цей етап аудиторського аналізу (власне фонетичний) був націлений на виявлення перцептивних просодичних характеристик досліджуваних фоностилістичних варіантів подяк.

Для виявлення варіативності моделі висловлення-подяки (ВП) був проведений аналіз ступеня складовиділеності, а також розподілу фразового наголосу у висловленнях дослідженого типу. Аудитори дійшли висновку, що розподіл наголосів у блоках ВП та їх окремих реалізаціях визначається в певній мірі прагматичною домінантою, прагматичними співзначеннями та лексичною і граматичною структурою висловлень. Зміна ступеня емоційної напруги мовленнєвої ситуації, трактування мовцем першорядності / важливості інформації певних комунікативних одиниць спричинює перерозподіл фразового наголосу.

Визначення перцептивних характеристик здійснювалося в термінах таких контрастів:

– ступінь виділеності складів – ненаголошений, слабонаголошений, наголошений, сильнонаголошений;

– тип передшкали – низька (рівна, висхідна), середня (рівна, висхідна, низхідна), висока (рівна, висхідна, низхідна);

– тип шкали – рівна (висока, середня, низька), поступово низхідна, низхідна з порушеною поступовістю, ковзна, рівно-ковзна, ступінчасто-ковзна, скандентна та висхідна;

– тип термінального тону – низхідний, висхідний, низхідний-висхідний, висхідний-низхідний, рівний з класифікацією кожного тону за трьома висотними рівнями (високий, середній, низький), також складений, що складається з двох вищевказаних типів тонів);

– темп – повільний, уповільнений, помірний, прискорений;

– гучність – низька, понижена, помірна, підвищена, висока.

За допомогою цих термінів аудитори дали розмітку експериментальних фраз та кваліфікували їх перцептивні просодичні характеристики.

У результаті проведення експерименту, ми отримали такі результати.

Ключові слова ВП (здебільшого це інтенсифікатори, емпатичні допоміжні дієслова і найбільш емоційно та комунікативно навантажені слова «**thank**», «**appreciate**», «**oblige**», «**gratitude**», «**thanks**») оформлюються за допомогою таких комплексів просодичних параметрів: сповільнення темпу в поєднанні з низьким і середнім рівним та низьким спадним термінальним тоном, зниженою гучністю і передуючою цезурою; подовження приголосних і чітка артикуляція голосних на сегментному рівні (за умови, що темп сповільнений) і мала швидкість зміни термінального тону.

Найбільш функціонально значущим фонетичним засобом при виділенні релевантного ступеня проміантності слова «**thank**» у різних лінгвістичних контекстах слугує зміна висоти тону в термінальній частині інтоногрупи (її підвищення/зниження). Так, семантичний та емоційний центр власне подяк – дієслово «**thank**», вимовлене на низькому тональному рівні і оформлене низхідним термінальним тоном, передає основний прагматичний намір цих висловлень, тобто виражає щире вдячність, задоволення, радість як реакцію на здійснену послугу, допомогу. З підвищенням емоційності характер термінального тону на семантичному центрі змінюється: термінальний тон стає більш пологим.

Помітний перепад гучності між центром «**thank**» і особовим займенником «**you**», що вимовляється тихіше, сприяє створенню ефекту нетерплячості.

Аудитори визначили високий ступінь порізаності мелодійного контуру як диференційну просодичну ознаку ВП, актуалізованих мовцями з нижчим соціальним статусом, та емоційно-експресивних ВП. Порізаність мелодики досягається за рахунок висотно-тональних перепадів, особливо на стиках різних ділянок інтоногрупи, зміни діапазону та тонального рівня реалізацій термінального тону, неоднакової виділеності наголошених складів, загального розширення діапазону інтоногрупи. Контрастне розмежування ритмічних груп всередині

інтонаційної групи є варіативною просодичною рисою реалізації ВП у діловій сфері спілкування, що створює ефект додаткової емоційності та нерегламентованості мовленнєвої поведінки в оточуючому контексті ситуації.

Навпаки, рівний розподіл наголошів, простий ритмічний малюнок, низький ступінь наповнення внутрішньо-сегментними паузами, незмінний рівень гучності визначалися аудитором як типові просодичні ознаки формальних ВП та як варіативні просодичні риси неформальних подяк. Контраст між наголошеними і ненаголошеними складами, незбалансований рівень гучності, хвилеподібний мелодійний контур супроводжують функціонування висловлень у побутовій сфері комунікації. Як, наприклад, у наступній суміжній парі, де неформальна власне подяка актуалізована на високому тональному рівні при змінній гучності вимови (підвищена – помірна – знижена – підвищена):

Want a cigarette? – he said.

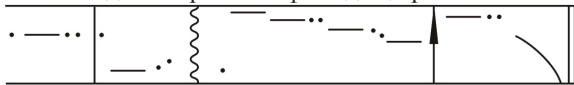
No ↘ thank you – she said. – √ Thank you ever so much, just the ° same.

Зазначені показники просодичних підсистем (високий тональний рівень і змінна гучність вимовляння) контрастують одна з одною, додаючи подяці емоційно-модальної конотації дещо бурхливого заперечення. Порівняльний тональний інтервал між підвищеним наголошеним «No» і вимовленим на пониженому тональному рівні із спадною конфігурацією тону вузького діапазону складом thank виділяє, інтенсифікує слово «thank», визначаючи його прагматичне спів значення нещирої вдячності, додаючи відтінку негативності та протиріччя, незадоволення пропозицією. Ефект просодичного контрасту створюється за рахунок відчутного перепаду довжини інтонаційних груп, різної складовиділеності повнозначних слів (наприклад, повнонаголошене «thank» і ненаголошене «so»), загальної порізаності мелодійного контуру, і свідчить про забарвленість цього висловлення емоцією заперечення (мовець заперечно, несхвально реагує на зроблену йому пропозицію).

Аналогічні просодичні ознаки спостерігалися і у подяках-проханнях, забарвлених емоцією роздратування, яка відноситься до слабо контрольованих. Наприклад, у подяці із значення незадоволення – *I'll thank you, sir – Judge Irwin took a step toward a big chair, and his face wasn't the colour of calf's lover now. – I'll thank you, sir, to get out of that chair and get out of this house.*

I'll > thank you sir... ↗ I'll thank you, sir ↗ to 'get 'out of that 'chair and 'get ↑ out of this ↘ house.

як різновид подяки-прохання, актуалізований у формальній ситуації мовцем із рівним соціальним статусом слухача, стакаттоподібний ритм, що виник у результаті різновиділеності наголошуваних складів, перепади тону в поєднанні з підвищеним темпом нашаровуються на стримано ввічливий, нарочито етикетизований лексичний склад і створюють ефект дещо різкої мовленнєвої поведінки мовця:

Варто зауважити, що різновиділеність складів, прискорений темп і хвилеподібність інтонаційного контуру мають місце і в інших висловленнях аналогічної прагматичної спрямованості (із співзначенням протиріччя, незадоволення).

Аудитори відзначали, що в реалізаціях ВП мовцями з нижчим соціальним статусом загальна гучність актуалізацій є вищою, менш контрольованою/збалансованою. Виразність мовлення нівелюється внаслідок зниження контрастності комунікативно-сміслових та емоційних центрів.

Під час аналізу такого соціально зумовленого виду, як формальні ВП, аудитори зауважували, що варіативними сприймаються ті реалізації, які звучать сердечно, доброзичливо, щиро, тепло, а типові демонструють певну стриманість у вираженні емоцій, але звучать підкреслено ввічливо, як, наприклад, у висловленні, адресованому службовцем до свого колеги:

I'm going out to a meeting. You're welcome to use my office if you like.

√ Thanks, I'll do that.

Підкреслюючи своє доброзичливе ставлення до співрозмовника, мовець оформлює подяку-підтвердження згоди, яка складається з двох висловлень на граматичному рівні та однієї синтагми на фонетичному, за допомогою помірних гучності та темпу. Спадно-висхідний перерваний рух тону на функціонально вагомих словах передають дружній характер реалізацій та виражають завершення висловленого. Аудитори зареєстрували щирість реалізацій при загальному емоційно-нейтральному її характері і засвідчили, що вона досягається поєднанням перерахованих просодичних параметрів.

Розмежування емоційно-забарвлених та емоційно-експресивних реалізацій повинно здійснюватися з урахуванням усіх просодичних характеристик кожної конкретної реалізації [12]. Вважаємо, що більшої наочності у виявленні значущих просодичних відмінностей і спричинених їхньою варіативністю сміслових модифікацій можна досягти зіставленням реалізацій одного й того ж самого висловлення, актуалізованих різними мовцями в подібній ситуації.

Порівняємо, наприклад, дві реалізації висловлення «Thanks. I appreciate it», що були начитані двома різними дикторами-чоловіками в наступних лінгвістичних оточеннях:

1) – *Are you sure you won't be too cold?*

– *If I am, I'll just put my suit jacket back on.*

– *↘ Thanks. ↗ I ap↘preciate it. But 'let me 'know if it ↘ bothers you.*

2) – *Dick will fetch her. I mean, he'll bring her to you.*

– *↘ Thanks, thanks, Hilda. I ap↘preciate what you're ↘doing. I... ↗ I ↘know it isn't °easy.*

Обидві мовленнєві ситуації були описані інформантами як дружні розмови колег в офісі, а лексичні вираження обох подяк було кваліфіковано як власне подяка експліцитного характеру. Незважаючи на практично

ідентичний лексичний склад, пор: (1) \Thanks. I ap\preciate it. (2) \ Thanks. I ap\preciate what you are \doing., висловлення сприймалися по-різному: (1) – як емоційно-нейтральне, а (2) – емоційно-забарвлене. Більш того, внаслідок зміни ступеня емоційності прагматична настанова двох досліджуваних подяк трактувалася також по-різному: аудиторі-інформанти визначили прагматичне значення першої як суто етикетну подяку, а друге висловлення було сприйняте як щира вдячність і навіть, певним чином, вибачення за спричинений клопіт.

Релевантними просодичними змінними, що передають ці значення, за оцінкою аудиторів є: перерозподіл фразового наголосу в межах цього висловлення (в емоційно-нейтральному висловленні єдиний термінальний тон на словах «**thanks**» та «**appreciate**», в емоційно-забарвленому – два: спадний на слові «**thanks**» та спадно-висхідний перерваний на «**appreciate**», крім того, в емоційно-забарвленій подяці наголошеним стає займенник «**I**»; чіткість і темп вимови (в емоційно-забарвленій подяці вимовляння кожного слова є чіткішим, розділним за рахунок сповільненого темпу порівняно з емоційно-нейтральним висловленням); загальний тональний рівень реалізації (в емоційно-забарвленій подяці тональний рівень є вищим, ніж тональний рівень емоційно-нейтральної подяки); порізність мелодійного контуру (її ступінь збільшується в емоційно-забарвленій подяці) та діапазон (вужчий в емоційно-нейтральній реалізації).

Результати аудиторського аналізу дозволили встановити, що із зростанням емоційної насиченості збільшується частотність випадків, коли подяка несе не тільки провідну емоцію – вдячність, а й забарвлюється додатковими, внаслідок чого спостерігається широка варіативність просодичних засобів вираження емоційно-експресивних ВП. В той же час, спадний тип такту та більша частотність пологих термінальних тонів (порівняно з емоційно-забарвленими реалізаціями) можуть відігравати роль просодичних показників стриманих почуттів та емоцій, що супроводжують вдячність – вибачення, прохання, відмова тощо в аналізованих контекстах.

Як свідчать результати проведеного аналізу інтонаційне оформлення ВП є віддзеркаленням ступеня емоційності, прагматичного смислу і ступеня формальності аналізованих висловлень. Опис особливостей взаємодії інтонаційних підсистем в соціально зумовлених, прагматичних й емоційних видах ВП у формальних і неформальних ситуаціях спілкування буде предметом наших подальших досліджень.

Література:

1. Алексієвць О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлень сучасного англійського мовлення : автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1999. – 20 с.
2. Алексієвць О. Просодія як фактор вираження точки зору політика. / О. Алексієвць. – Наук. вісник СХУ ім. Лесі Українки. Сер. : Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 20 (269). – С. 177–181.
3. Белодед О. Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О. Р. Белодед. – К., 1990. – 38 с.
4. Бердникова А. Г. Речевой акт благодарности: когнитивный и семантико-прагматический аспекты : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / А. Г. Бердникова. – Новосибирск, 2005 – 23 с.
5. Дворжецкая М. П. Нормативность интонационных выразительных средств в дидактической коммуникативной сфере / М. П. Дворжецкая // Тезисы докладов межвуз. науч. конференции «Нормы человеческого общения». – Горький : ГГПИИЯ, 1990. – С. 186–188.
6. Надеина Т. М. Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.19 / Н. В. Надеина. – М., 2004. – 50 с.
7. Орлов Г. А. Новейшие исследования английской литературно-разговорной речи / Г. А. Орлов // Вопросы языкознания. – 1993. – №5. – С. 119–129.
8. Орлова В. А. Межъязыковые соответствия в просодии диалогических единств с взаимной благодарностью : Сопоставительное экспериментально-фонетическое исследование на материале английского и немецкого языков : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / В. А. Орлова. – Пятигорск, 2005. – 23 с.
9. Сковородина С. В. Прагматика реактивных речевых актов в немецком диалогическом дискурсе : Концепты «благодарность» и «извинение» : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / С. В. Сковородина. – С.-Петербург, 2004. – 20 с.
10. Сальникова О. Е. Комбинированные речевые акты в англоязычном дискурсе : Функционально-семантический и лингвокультурный аспекты автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О. Е. Сальникова. – М., 2005. – 24 с.
11. Ускова Е. А. Просодия коммуникативов согласия и несогласия при двуязычии : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Е. А. Ускова. – Волгоград, 2011. – 19 с.
12. Янчева Т. В. Просодія висловлень-захоплень в англійському мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. канд.... філол. наук: 10.02.04. – К., 1997. – 246 с.
13. Chomsky N., Halle M. The Sound Pattern of English / N. Chomsky, M. Halle. – 2nd print. – Cambridge, L. : The MIT Press, 1991. – XIII+470 p.
14. Wichmann A. Attitudinal Intonation and the Inferential Process [Electronic resource] / Anne Wichmann // Proc. Speech Prosody. – Aix-en-Provence, 2002. – P. 11 – 22. – Mode of access : <http://www.isca-speech.org/archive>